

ОЦІНКА ПОТРЕБ ЖУРНАЛІСТІВ У ПОГЛИБЛЕННІ ЗНАНЬ ТА НАВИЧОК ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЯКІСНИХ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

ГО «Детектор медіа» ■ Київ ■ 2016 ■

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

Оцінка потреб журналістів у поглибленні знань та навичок для проведення якісних журналістських розслідувань: Аналітичний звіт. – К.: «Детектор медіа», 2016. - 34 с.

Авторка:

Ірина Негреєва,

незалежний консультант із моніторингу та оцінки програм, аналітик, медіаексперт.

Консультант:

Олег Хоменок,

член ради директорів Глобальної мережі журналістів-розслідувачів, тренер та автор підручників із розслідувальної журналістики.

Дизайн, верстка:

Яна Добрянська

Kingdom of the Netherlands

Це дослідження здійснено в рамках проекту «Інноваційні інструменти для підтримки розслідувальної журналістики в Україні», який виконує ГО «Детектор медіа» за фінансової підтримки Посольства Королівства Нідерландів в Україні. Зміст звіту є виключно відповідальністю ГО «Детектор медіа» і не обов'язково відображає позицію Посольства Королівства Нідерландів в Україні.

В жовтні 2016 року на ГО «Детектор медіа» провела оцінку потреб журналістів-розслідувачів в Україні. Дослідження виявило потреби представників українських медіа у знаннях та навичках, які їм необхідні для підвищення якості журналістських розслідувань. Цей звіт містить результати цього дослідження та рекомендації, які можуть бути корисними інституціям та експертам, які докладають зусиль для розвитку розслідувальної журналістики в Україні.

ЗМІСТ

4 ПЕРЕДМОВА

Методологія

Портрет респондентів (журналісти)

Портрет респондентів (тренери)

8 ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

10 РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Планування журналістського розслідування

Безпека, запобігання ризикам

Збирання інформації / робота з джерелами

Обробка даних

Подача інформації / упаковка

Спеціалізовані теми розслідувань

Обов'язкові теми для включення до навчального курсу (журналісти)

Обов'язкові теми для включення до посібника (тренери)

Узагальнення

29 ДОДАТКИ

Додаток 1. Анкета для опитування журналістів

Додаток 2. Питання для обговорення з тренерами під час глибинних інтерв'ю

Додаток 3. Рівень володіння знаннями та навичками з проведення журналістських розслідувань (опитування журналістів)

Додаток 4. Оцінки експертів щодо рівня знань журналістів, за тематичними блоками

ПЕРЕДМОВА

Метою дослідження було вивчення потреб українських журналістів-розслідувачів у навчанні. Дослідження здійснювалося через виявлення наявних знань і навичок із технології проведення журналістських розслідувань серед медіапрофесіоналів, які займаються або планують займатися журналістськими розслідуваннями. Інформація, котру було отримано в результаті проведення дослідження, допоможе у створенні навчального відеокурсу з розслідувальної журналістики.

Методологія

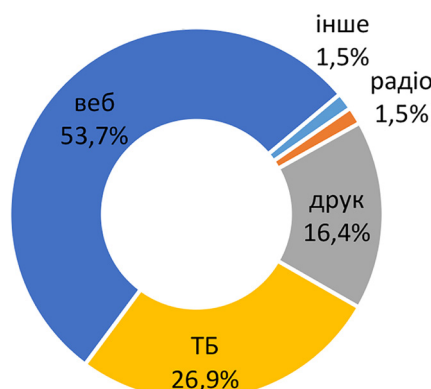
Для проведення дослідження використано два методи:

1. Онлайн-опитування журналістів через веб-платформу SurveyMonkey. Журналістам було запропоновано оцінити рівень своїх компетенцій за п'ятьма тематичними блоками, а також указати теми, які вони вважають обов'язковими для включення у відеокурс із розслідувальної журналістики (анкета в додатку 1).
2. Глибинні напівструктуровані телефонні інтерв'ю з тренерами з розслідувальної журналістики. Тренерів запитували про стан розвитку розслідувальної журналістики й просили оцінити рівень компетенцій українських розслідувачів за тими ж тематичними блоками. Тренери при оцінці спиралися на досвід спілкування з учасниками на власних тренінгах, а також оцінювали компетенції авторів більшості розслідувань, які бачать або читають в українських ЗМІ (перелік питань для тренерів у додатку 2).

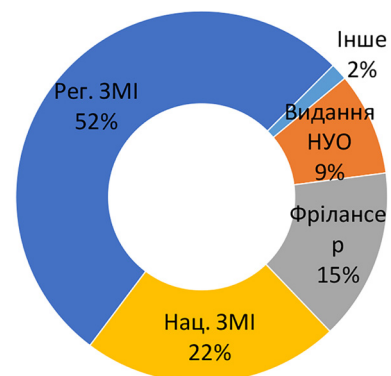
Подолання обмежень методології

Метод самооцінювання, що використано в онлайн-опитуванні, обмежений суб'єктивним поглядом респондентів на якість власних знань та вмінь і може не відображати неусвідомлених потреб. Для отримання більш об'єктивного уявлення про існуючі потреби в навчанні було використано другий метод. Глибинні інтерв'ю з тренерами допомогли «почути» інформацію, яку було враховано в аналізі потреб. Таким чином було відтворено загальну картину про рівень знань та вмінь більшості українських розслідувачів.

Портрет респондентів: типи медіа

Портрет респондентів: місце працевлаштування розслідувачів

Вибірка

68 заповнених онлайн-анкет; опитування 12 тренерів із проведення журналістських розслідувань.

Портрет респондентів (журналісти)

Найбільша група респондентів (42,4%) складалася з журналістів, що мали досвід проведення розслідувань від 1 до 3 років, друга за обсягом група респондентів (27,3%) – розслідувачі з досвідом від 3 до 5 років. Журналісти без досвіду склали 7,6% і з досвідом до 1 року – 4,5%. Журналісти з досвідом більше 5 років склали 16,7% вибірки.

Більше половини респондентів (54%) – журналісти онлайн-видань, 27% а – телевізійники та 16% – працівники друкованих видань.

Трохи більше половини респондентів (52%) працюють у регіональних ЗМІ, 22% – у національних, 15% – фрілансери та 9% – журналісти видань громадського сектора, один респондент наразі працює для іноземного ЗМІ (2%).

Найбільша група респондентів живе та працює в Києві (18%), решта рівномірно розподілилася між регіонами України, що надало дослідникам доволі об'єктивну картину щодо знань і компетенцій у вітчизняній розслідувальній журналістиці.

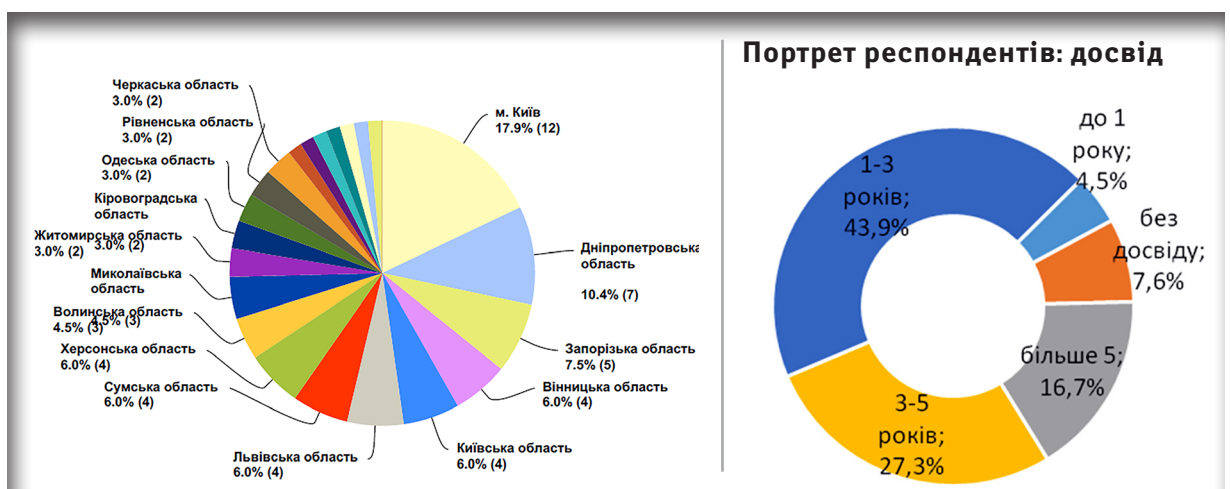
Портрет респондентів (журналісти)

Найбільша група респондентів (42,4%) складалася з журналістів, що мали досвід проведення розслідувань від 1 до 3 років, друга за обсягом група респондентів (27,3%) – розслідувачі з досвідом від 3 до 5 років. Журналісти без досвіду склали 7,6% і з досвідом до 1 року – 4,5%. Журналісти з досвідом більше 5 років склали 16,7% вибірки.

Більше половини респондентів (54%) – журналісти онлайн-видань, 27% а – телевізійники та 16% – працівники друкованих видань.

Трохи більше половини респондентів (52%) працюють у регіональних ЗМІ, 22% – у національних, 15% – фрілансери та 9% – журналісти видань громадського сектора, один респондент наразі працює для іноземного ЗМІ (2%).

Найбільша група респондентів живе та працює в Києві (18%), решта рівномірно розподілилася між регіонами України, що надало дослідникам доволі об'єктивну картину щодо знань і компетенцій у вітчизняній розслідувальній журналістиці.

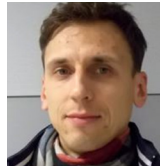
Портрет респондентів (тренери)

12 тренерів, які мають досвід викладання навичок розслідувальної журналістики для журналістів регіональних і національних видань.

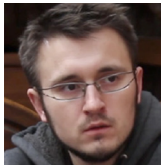
**Валентина
САМАР**

Тренерка базових тренінгів ЖР, практичних тренінгів для досвідчених журналістів, голова правління Кримського Центру журналістських розслідувань

**Віталій
МОРОЗ**

Тренер із розслідувальної журналістики для регіональних журналістів та НУО, проекти CORRUPT.UA та IR Hackathon, керівник програм нових медіа МГО «Інтерньюз-Україна»

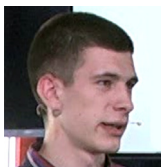
**Денис
БІГУС**

Тренер із журналістських розслідувань Школи журналістики DeutscheWelle для молодих журналістів із регіонів, лектор із розслідувальної журналістики на конференціях та освітніх заходах для журналістів і студентів, керівник телевізійного проекту антикорупційних розслідувань «Наші гроші»

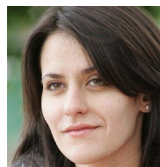
**Дмитро
ГНАП**

Тренер із ЖР для початківців, спікер на майстер-класах із ЖР на українських і міжнародних конференціях та заходах для журналістів, керівник проекту розслідувань «Слідство.Інфо»

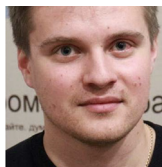
**Дмитро
КОРОЛЬ**

Тренер із ЖР для регіональних журналістів, журналіст онлайн-видання Insider

**Катерина
ІВАНОВА**

Тренерка базових тренінгів із ЖР для регіональних журналістів, тренінгів із ЖР для досвідчених журналістів, керівниця програми ЖР в Інституті розвитку регіональної преси (ІРРП), журналістка-розслідувачка

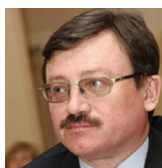
**Кирило
ЄСІН**

Тренер із розслідувань для регіональних журналістів, менеджер проектів ГО «Інтерньюз-Україна», редактор сайту <http://corruptua.org/>

**Оксана
ТРОКОЗ**

Тренерка з основ розслідувальної журналістики для регіональних журналістів, журналістка 5 каналу, каналу СТБ та інформаційного агентства «Інтерфакс», випускниця проекту Digital Future of Journalism (Житомир)

**Олег
ХОМЕНОК**

Тренер із ЖР для початківців та досвідчених журналістів, автор підручників із розслідувальної журналістики, член ради директорів Глобальної мережі журналістів-розслідувачів, старший радник із питань медіа Internews Network

**Олекса
ШАЛАЙСЬКИЙ**

Тренер із розслідувальної журналістики для журналістів регіональних та національних видань, головний редактор сайту «Наші гроші»

**Олександра
ГУБИЦЬКА**

Тренерка із використання реєстрів у ЖР для регіональних журналістів, журналістка видання «Наші гроші» (Львів)

**Сергій
ТОМІЛЕНКО**

Тренер із ЖР для регіональних журналістів, тренер спільних тренінгів із ЖР для журналістів Молдови, України, Придністров'я; перший секретар Національної спілки журналістів України (з березня 2014 року – в.о. голови НСЖУ)

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Журналісти в більшості випадків переоцінюють власні знання та навички за запропонованими дослідниками темами. Тренери дещо нижче оцінили знання розслідувачів за тими ж тематичними блоками. При аналізі результатів опитування дослідники керувались експертною думкою тренерів, яких було опитано одночасно з проведенням опитування журналістів онлайн, а також власним знанням ринку журналістських розслідувань.

Під час опитування журналістів виявлено **найменшу обізнаність у спеціалізованих темах** розслідувань (енергоринок, екологія та надкористування, охорона здоров'я й права пацієнтів, землекористування, освіта), а також нестачу навичок, що **пов'язані з технологіями та комп'ютерною грамотністю** – обробки великих масивів даних, аналізу фінансової звітності державних та комунальних підприємств і публічних акціонерних товариств, володіння мультимедійним інструментарієм та засобами візуалізації, а також заходів цифрової безпеки.

Одночасно потрібно зазначити високий попит на спеціалізовані теми з боку журналістів, які усвідомлюють нестачу знань. На необов'язкове запитання про **спеціалізовані теми**, які цікавлять редакцію (запитання №6, анкета у додатку 1), відповіли 66 із 68 респондентів. При цьому найбільший інтерес викликали **публічні фінанси, політична корупція, земельні питання та система правоохоронних органів і правосуддя**. За словами тренерів, журналісти потребують не лише вміння працювати з джерелами, а й **комплексного розуміння** цих галузей державного управління – основ законодавства, кола залучених осіб (юридичних і фізичних) та пояснень потенційних корупційних схем. Серед журналістів нерідким був запит на вивчення корупційних схем на регіональному рівні. Висвітлення спеціалізованих тем варте окремих тренінгових програм або тематичних відеокурсів, однак на рівні загальних рекомендацій може бути включено до навчального курсу з ЖР за цим проектом.

На відміну від журналістів тренери впевнені: журналісти потребують знань із **планування журналістських розслідувань**, що має включати пошук тем, складання плану розслідування (із врахуванням дже-

рел, фінансових і людських ресурсів, часу), розподіл роботи в редакції, тайм-менеджмент, планування «польового» та «кабінетного» етапів, а також дотримання принципів журналістської етики.

Останній напрямок безпосередньо пов'язаний із юридичним блоком щодо **прав та обов'язків журналістів**, із екскурсом в особливості зйомок прихованою камерою, літальними апаратами, спостереження та інших **несанкціонованих способів збору інформації**.

Із кола пріоритетних юридичних тем тренери бачили потребу приділити увагу питанням **захисту журналістів, видань та джерел** від судових позовів і фізичних атак. Дотримання стандартів журналістської діяльності й етики було рекомендовано як невід'ємну частину юридичного блоку навчального курсу.

Цікаво було побачити, що попри високі оцінки своїх знань щодо **роботи з джерелами**, журналісти висловили найбільшу зацікавленість саме в ній (25% тих, хто надали відповіді, запитували про особливості роботи з **реєстрами та базами даних, в тому числі ProZorro, документами, про пошук інформації в соціальних мережах**).

Тоді як журналісти звітують про знання реєстрів і вміння знаходити в них інформацію, більшість тренерів налаштовані скептично з огляду на відповіді під час тренінгів. Тренери рекомендували надати в навчальному курсі **повний перелік реєстрів із чітким поясненням інформації**, яку вони містять, і того, як можна нею скористатися.

У журналістів існує попит на знання з обробки зібраних даних, особливо це стосується великих баз. Тренери рекомендують додати також правила перевірки даних на достовірність, аби запобігти появі ангажованих «зливів» або неточної інформації, що впливає на імідж журналіста та ЗМІ в цілому.

В умовах сьогодення логічним був запит із боку журналістів на теми **безпеки журналістської діяльності** (цифрової, юридичної, фізичної).

Покрокових інструкцій і прикладів очікують лише 7% опитаних журналістів. Натомість тренери **наполягають на наведенні великої кількості прикладів** найкращих журналістських розслідувань із покроковими поясненнями – хто і як створював ці матеріали. Такий підхід дає найкращі результати під час навчання, оскільки учасники тренінгів мають можливість порівняти приклади з власними розслідуваннями та відразу розуміють, як випробувати поданий матеріал на практиці. Рекомендовано також наведення прикладів і посилань на вдалі розслідування.

Більшість тренерів загалом доволі високо оцінили рівень розвитку розслідувальної журналістики в Україні, зазначили покращення в сфері доступу до публічної інформації, доступність ресурсів та джерел. Визнавали нелегкі умови праці розслідувачів – обмежені бюджети, стислі терміни, нестачу людських ресурсів, небезпеку. Журналисти щодо відсутності дій із боку суспільства та держави, які б мали притягати героїв розслідувань до відповідальності. Однак при цьому **схвалювали напрямок, у якому рухається розслідувальна журналістика, підкреслювали появу нових цікавих проектів і потужних журналістських команд на національному та регіональному рівнях**. Незважаючи на існування не завжди об'єктивних розслідувальних проектів на олігархічних каналах, які «грають в одні ворота», українське інформаційне поле наповнюється якісними та яскравими розслідуваннями, що відіграють важливу роль у викорінненні корупції на всіх рівнях.

Майже всі тренери зауважили **ключову роль**, яку відіграють **міжнародні донорські програми** в розвитку розслідувальної журналістики в Україні через тренінги, гранти для проведення розслідувань, інституційні гранти на створення журналістських проектів і побудову регіональних мереж, можливість спілкування з іноземними колегами під час конференцій і програм професійного стажування. ■

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Журналістам було запропоновано оцінити рівень володіння матеріалом за п'ятьма блоками тренінгової програми, а саме: 1) Планування ЖР; 2) Запобігання ризикам / безпека; 3) Збирання інформації, робота з джерелами; 4) Обробка зібраної інформації; 5) Подача матеріалів розслідування (упаковка). До кожного з блоків додавався опис змісту. Оцінки виставлялись за п'ятибальною системою, де 1 – відсутність знань, 3 – посередні несистемні знання, 5 – вичерпні знання, що дозволяють їхнє практичне застосування в ЖР.

Самооцінювання виявило дещо завищені бали журналістів щодо власних знань та вмінь із проведення журналістських розслідувань. У деяких блоках оцінки тренерів були нижчими, вони обґрунтовували їх досвідом спілкування з журналістами на тренінгах, конференціях і власними спостереженнями за потоком розслідувань, які сьогодні публікуються. Надалі результати дослідження наведені у форматі порівняння оцінок журналістів і думок тренерів.

Планування журналістського розслідування

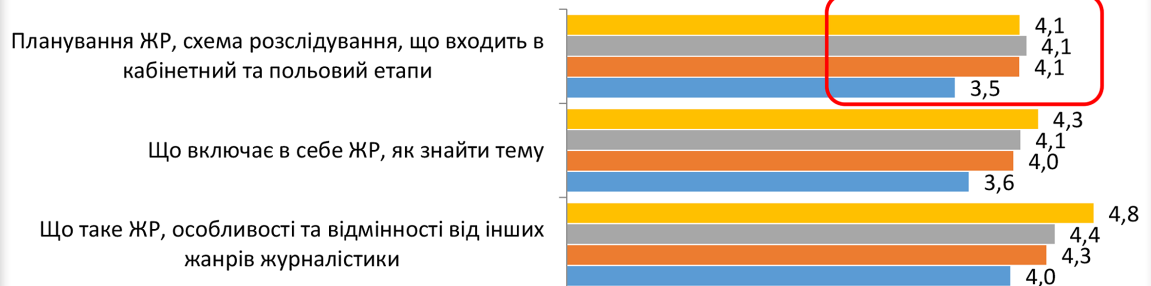
Журналісти вважають, що добре знаються на жанрі журналістських розслідувань (4,1 бали з 5), розуміють його особливості (4,5 бали), вміють знайти тему й спланувати проведення розслідування (4,1 бали). Якщо порівняти рівень знань залежно від досвіду проведення розслідувань, бачимо, що чим менший досвід ЖР у респондента, тим нижчі оцінки своїм знанням він ставив. Хоча журналісти, котрі мають досвід розслідувань менше одного року або зовсім його не мають, також вважають, що володіють знаннями, вищими за посередні (3,5 балів з 5).

Із огляду на місце роботи журналістів, виявляється, що найкраще на плануванні розуміються співробітники національних медіа та фрілансери. Помітно, що представники НУО оцінили свої знання щодо жанру ЖР, вміння знайти тему та спланувати розслідування вище за регіональних журналістів.

Однак за рекомендаціями тренерів цей блок питань пропонується для включення до навчального курсу, оскільки вони доволі часто викликають жваве обговорення, особливо на тренінгах для початківців. Зокрема, тренери пропонували приділити увагу вибору тем розслідувань, особливо що стосуються спеціалізованих питань – водних, земельних, енергетики тощо. Питання тайм-менеджменту та розподілу роботи в редакції є актуальними як для новачків, так і для досвідчених журналістів.

Вміння планувати розслідування залежно від досвіду проведення ЖР (журналісти)

■ більше 5 ■ до 5 років ■ до 3 років ■ до 1 року

«Не вистачає навичок із пошуку та розвитку тем, побудови сюжету. Часто беруть те, що лежить на поверхні, будують гіпотезу, а потім вона не підтверджується, і розслідування просто зупиняється. Вміння побачити тему – це також навичка, яку можна розвивати. Окрім того, увага аудиторії часто прикута до фігур національного масштабу, а місцеві чиновники мало кому цікаві, про них і так всі знають. Знають, а говорити і писати бояться...».

Віталій Мороз

«При плануванні розслідувань журналісти можуть губитися... Їм складно підібрати тему – ніби вона на поверхні, але коли перевіряють гіпотезу, виявляється, що вже немає чого розслідувати. І тоді розслідування вже не є розслідуванням у чистому вигляді, в кращому випадку це – аналітична журналістика».

Олександра Губицька

«Не вміють планувати розслідування. Скоріш це нагадує ситуацію “пірнули та поплили”. Етичні стандарти й планування розслідувань мають бути обов’язково включені до навчального курсу».

Катерина Іванова

«Як шукати тему? Вони мають дуже туманне уявлення про пошук тем, не бачать навіть того, що на поверхні».

Денис Бігуз

«На тренінгах ми взаємодіяли з людьми, які намагалися робити розслідування, мали джерела й доступ до важливої інформації, але не мали чіткої уяви про вимоги жанру ЖР. Тому доводилось іноді пояснювати основи – як планувати, структурувати, які є стандарти. Варто навести практичні приклади від досвідчених розслідувачів, як організувати роботу команди – співпрацю між редакторами, журналістами та операторами. Треба розповісти, з якими проблемами команди стикаються і як їх вирішують».

Оксана Трокоз

«На всіх тренінгах, що я проводив, учасники цікавляться практичними питаннями, наприклад, де ми шукаємо теми. На цьому етапі розвалюється багато розслідувань. Якщо тема варта уваги – це 50% успіху, тоді варто починати розслідування».

Дмитро Гнап

«У деяких молодих журналістів є проблема з тайм-менеджментом, дисципліною та вмінням організувати робочий процес. Багато з наших учасників працюють на фрілансі – в них очевидні проблеми з дедлайнами та адмініструванням робочого часу».

Кирило Єсін

«При проведенні ЖР не розуміють, як будувати команди й розподіляти роботу, особливо якщо це розслідування міжрегіональні або міжнародні. Пошук партнерів та мережі інформаторів є проблемою для більшості журналістів».

Сергій Томіленко

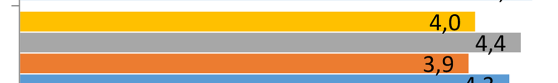
Компетенції у плануванні ЖР з огляду на місце роботи журналістів

■ Видання НУО ■ Нац.ЗМІ ■ Рег.ЗМІ ■ Фрілансер

Планування ЖР, схема розслідування, що входить в кабінетний та польовий етапи

Що включає в себе ЖР, як знайти тему

Що таке ЖР, особливості та відмінності від інших жанрів журналістики

Безпека, запобігання ризикам

У цілому респонденти високо оцінили свої знання щодо безпекових тем – переважали оцінки вищі за середні. Найвище з запропонованих тем – правові ризики, фізична безпека, цифрова безпека, управлінські ризики та знання стандартів – журналісти оцінюють свої знання з професійних та етичних стандартів. Розслідувачі національних ЗМІ та фрілансери краще знаються на стандартах – по 4,5 бали з можливих 5, журналісти регіональних ЗМІ та НУО дещо менше – по 4,1 та 4,0 відповідно.

Володіння знаннями з фізичної безпеки та вміння запобігати правовим ризикам найнижче оцінили представники видань НУО (2,8 з 5), найвище – журналісти національних та регіональних медіа (3,7 та 3,6 відповідно).

Представники НУО найнижче оцінили свої знання в усіх безпекових темах, порівняно з працівниками офіційних засобів інформації та фрілансерами. Виключенням стала цифрова безпека, де фрілансери виявилися найслабшими.

Експерти рекомендують звернути увагу на питання безпеки. Тренери зазначили, що журналісти мало обізнані про власні права, не завжди добре орієнтуються, що і де їм можна знімати, яким чином отримувати дозволи, і не завжди розуміють юридичні наслідки власних дій.

Незважаючи на велику кількість тренінгів із фізичної безпеки, багато журналістів залишаються необізнаними про базові заходи безпеки для себе, своїх редакцій і джерел. Наприклад, побоювання регіональних журналістів щодо фізичних розправ над ними та членами їхніх родин призводить до зниження якості розслідувань або відмови розслідувати місцеву корупцію. В регіонах журналістам складніше зберегти незалежність, оскільки всі один одного знають, і це створює кругову поруку між корупціонерами, власниками ЗМІ та органами правопорядку.

Цифрова безпека – одна з найслабкіших складових роботи регіональних розслідувачів. За відгуками експертів, переважно журналісти не усвідомлюють небезпеку з боку викрадачів інформації, не захищають ані власну особисту інформацію в соціальних мережах, електронній пошті та інших програмах на ПК/смартфонах, ані дані розслідувань і сайти редакцій.

Обізнаність про запобігання ризикам (самооцінювання)

«Під час тренінгів часто питають “Як ви не боїтеся?” Цікавлять питання фізичної безпеки, менше – юридичної. Якщо людей вбивають просто на вулиці, і свідків не знаходять. Хочуть розуміти, як журналіст може себе убезпечити від нападу, мінімізувати ризики фізичної розправи. Телевізійники запитують про особливості користування прихованою камерою та іншими спеціальними засобами стеження (наприклад, дронами). Тут весь спектр – від того, де купити, як налаштувати та знімати, якою є якість відео, до юридичних моментів – у яких випадках це дозволено й не карається законом».

Дмитро Гнап

«Юридичний блок є необхідним для усвідомлення прав та обмежень журналістської діяльності, а також відповідальності; особливо для початківців».

Олег Хоменок

«Порадив би обов'язково включити до курсу юридичні аспекти роботи розслідувачів: що може і чого не може робити журналіст під час проведення розслідування. Бо ж учасники не завжди добре орієнтуються в питаннях, що таке офіційна реєстрація ЗМІ, і чому співробітник НУО не є журналістом. Можу сказати, що існують проблеми з безпекою журналістів – вони мало обізнані щодо фізичної та цифрової безпеки, хіба що знають, що існують медіаюристи, до яких можна звернутися. Є юридичні нюанси публікування особистої інформації: чи можна публікувати персональну інформацію, номери авто та адреси тощо».

Кирило Єсін

«Серед проблемних питань, щодо яких існує дефіцит знань, котрий ми відчуваємо під час тренінгів, можна виділити юридичні аспекти з доступу до інформації. Наприклад, журналісти вірять, що державні органи дійсно мають право відмовляти в доступі до інформації. Що стосується запобігання ризикам, наші учасники тренінгів вже навчилися звертатися до юристів і мінімізувати юридичні ризики. А от щодо дотримання журналістських стандартів – ще працювати й працювати. Цифрова та фізична безпека також залишаються під питанням».

Катерина Іванова

«Ще один важливий пласт – юридичні аспекти. Журналісти мало орієнтуються в цих нюансах: що їм можна робити, а чого – ні. Де можна знімати? Куди можна заходити? Які їхні права та які обов'язки? Як себе захищати за допомогою юридичних важелів, як відстояти своє право? І в яких випадках потрібна прихована камера?».

Віталій Мороз

«Із безпекою не все дуже добре, особливо з цифровою. Часто журналісти навіть не ставлять пароль на телефони, вже не кажучи про подвійну верифікацію на вхід у електронну пошту».

Олександра Губицька

Обізнаність про запобігання ризикам із огляду на досвід в ЖР (журналісти)

■ більше 5 років ■ до 5 років ■ до 3 років ■ до 1 року

Збирання інформації / робота з джерелами

На думку журналістів, вони також достатньо володіють навичками роботи з документами та людьми як джерелами інформації (4,1 та 3,9 відповідно). Набагато нижче оцінили свої навички спостереження, особливо що стосується застосування прихованих камер, дронів та інших допоміжних технічних засобів (3,4 з 5).

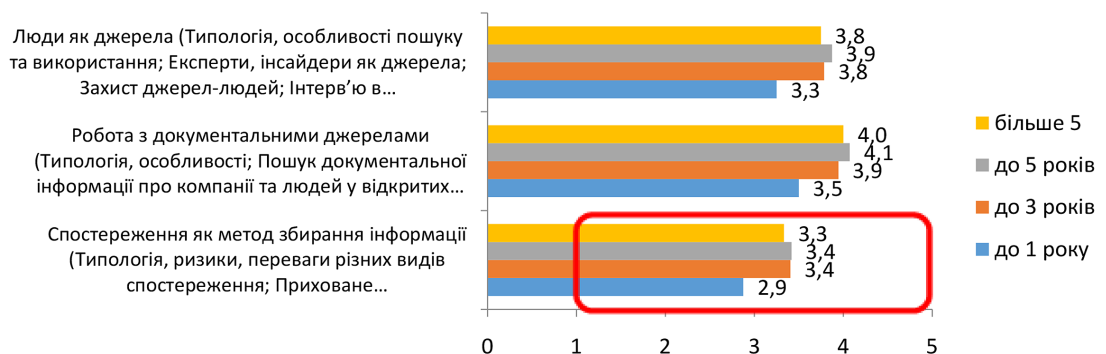
Цікаво побачити, що оцінки своїх знань про роботу з джерелами серед журналістів із досвідом більше 5 років є нижчими або такими ж, як оцінки менш досвідчених колег (досвід від 1 року до 3 та від 3 до 5). Найнижче оцінюють свої знання журналісти, які мають досвід проведення ЖР до 1 року.

Якщо аналізувати відповіді за місцем роботи журналістів, то працівники національних медіа традиційно демонструють вищий рівень обізнаності; журналісти НУО – найнижчий. Фрілансери вважають, що краще вміють працювати з людьми, ніж регіональні медіа та видання НУО (див. діаграму нижче).

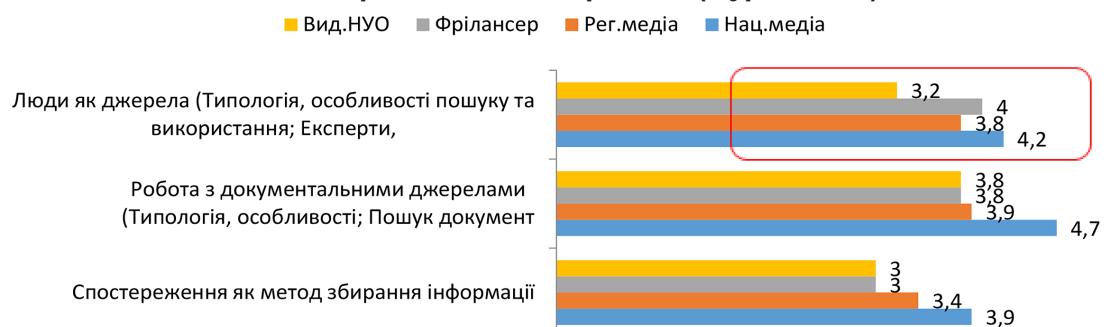
Тренери з розслідувальної журналістики більш вимогливі до роботи журналістів: всі 12 опитаних експертів зауважили, що журналістам потрібно вчитися працювати з реєстрами та базами даних у відкритому доступі. Тренери вважають, що більшість початківців у ЖР не знають усього спектру реєстрів, не орієнтуються, де яка інформація знаходиться, не вміють знайти потрібні дані. Навички знаходити певні документи й спостерігати за об'єктами розслідування для доведення власної гіпотези також були оцінені як незадовільні.

Також експерти зазначили, що більшість розслідувачів заглиблюються в роботу з документальними та електронними джерелами, й усе менше практикують збір даних від свідків, експертів. Іноді журналістам бракує навичок інтерв'ювання й подолання психологічних бар'єрів при спілкуванні з людьми. Особливо це стосується молодих журналістів.

Уміння працювати з джерелами залежно від досвіду проведення ЖР (журналісти)

Уміння працювати з джерелами (журналісти)

«Журналісти мають більше знати про можливості пошуку інформації у відкритих джерелах – державних реєстрах, відкритих базах даних. 80% із тих журналістів, які приходять на тренінги, жодного разу не відкривали реєстри: кадастрові карти, ЄДР, базу нерухомості або реєстр земельних ресурсів».

Дмитро Король

«Регіональні розслідувачі погано орієнтуються в реєстрі акціонерних товариств і не завжди вміють працювати з фінансовою звітністю підприємств. Те ж стосується користування реєстром земельних ресурсів – потребують підказок, як зробити правильно запити».

Олександра Губицька

«Порадила б звернути увагу журналістів на роботу з базами даних та документами, які вже сьогодні присутні в різних реєстрах. Журналістам потрібно підказати, як розшукати ті чи інші документи в Інтернеті».

Оксана Трокоз

«Робота з великими масивами даних, базами даних та реєстрами викликає багато запитань під час тренінгів. Журналісти слабо орієнтуються в спектрі існуючих електронних баз, які можна знайти в Інтернеті. Працюють часто за звичкою з інформаційними запитами, на які не завжди отримують відповіді по суті, або взагалі не отримують. Також мало обізнані про іноземні реєстри, не знають, як в них шукати, наприклад, дані про офшорні компанії наших можновладців. Навички роботи в полі – дуже важливий елемент. Сьогодні спостерігаємо тенденцію до кабінетної журналістики, коли репортери навіть не намагаються знайти фігурантів розслідувань, поспілкуватися з ними... Варто включити поради з «відкривання» дверей, наполегливої поведінки репортера, вміння обходити перешкоди».

Віталій Мороз

«Дуже цікавляться джерелами пошуку інформації, особливо роботою з реєстрами. Про особливості роботи з іноземними реєстрами, в тому числі офшорних компаній, знають одиниці. Телевізійники питають про особливості користування прихованою камерою та іншими спеціальними засобами стеження (наприклад, дронами). Тут весь спектр - від того, де купити, як налаштувати, знімати, якість відео, до юридичних моментів - в яких випадках це, можливо, й не карається законом».

Дмитро Гнап

«Обов'язково включити базові навички роботи з джерелами – оцінювання джерел, перевірка інформації, яку отримують, бази даних, реєстри. Я планував на тренінгу давати тонкощі роботи з базами даних, але вийшло, що починали з базових речей. Наприклад, при роботі з кадастровою картою не вміють читати карту, не знають, що там дві бібліотеки, які з цих двох можна вірити, що значать кодування, які використовувались до 2000 року. При роботі з реєстром нерухомості – які потрібно використовувати маркери пошуку. Не вміють шукати зловживання в ProZorro. Окрім того, існує проблема спеціалізації. Скажімо, ті, хто працюють з землею, не знають ProZorro, й навпаки. Аналіз фінансової документації підприємств – ТОВ та ПАТ: обізнаним про це був один учасник із 15».

Денис Бізус

«Із того, що бачу, найменше вміють використовувати реєстри всіх типів. Навіть якщо знають про реєстри, не вміють ними користуватися. Під час тренінгу ми робили кейси щодо пошуку інформації про конкретну людину: учасники були в захваті, коли побачили, як за півтори години можна зібрати досє на місцевих корупціонерів лише за допомогою відкритих баз даних».

Олекса Шалайський

«Більшість учасників не мають навичок роботи з базами даних, в тому числі з кадастровими картами, а також з людьми як джерелами інформації», – Валентина Самар.

«Можливо, нам ще потрібно повчитися роботі з людьми як джерелами: як провести ефективне інтерв'ю, встановити психологічний контакт і довіру, як отримати потрібну інформацію для розслідування саме від очевидців».

Олександра Губицька

«Молоді регіональні журналісти рідко працюють із людьми – джерелами інформації, вони віддають перевагу роботі з електронними базами та Інтернетом», – Кирило Єсін.

«Уміння спілкуватися з людьми й отримувати інформацію від першоджерел, свідків та експертів є також у край потрібним навиком, без якого неможливі якісні розслідування».

Олег Хоменок

Обробка даних

Вище за середній рівень журналісти оцінили свої вміння обробляти та систематизувати отриману інформацію, шукати тренди та робити висновки для доведення або спростування гіпотези (3,8 з 5). Також журналісти вважають, що добре знають, як перевіряти інформацію (3,7 з 5). Журналісти з досвідом розслідувань до 1 року мають більше сумнівів у своїх навичках й оцінили теми цього блоку на 3 бали або нижче.

Найнижчі оцінки від усіх журналістів отримали знання з аналізу фінансової документації та аналізу масивів інформації й машиночитаних даних (по 3,0 з 5), що свідчить про усвідомлення респондентами того, що вони мають посередні несистемні знання з цієї тематики.

Уміння обробляти зібрані дані залежить від місця роботи респондентів. Так, журналісти національних ЗМІ продемонстрували найкраще володіння навичками факт-чекінгу, пошуку трендів і доказів, де й знання регіональних журналістів, представників НУО та фрілансерів вищі за посередні.

При обробці великих масивів даних фрілансери виявилися слабшими за інші категорії респондентів, поставивши собі 2,3 бали в середньому.

В аналізі фінансової звітності підприємств фрілансери та представники НУО продемонстрували однаково невисокий рівень знань і вмінь (2,8 та 2,7 відповідно).

Коментарі тренерів засвідчують дефіцит знань із обробки баз даних і великих масивів інформації; підкреслюють невміння аналізувати фінансову звітність державних і публічних підприємств.

Тренери зазначили також важливість перевірки інформації, отриманої на етапі збирання даних. Для регіональних журналістів часто достатньо тверджень чиновників чи фігурантів розслідування, щоб опублікувати цю інформацію без перевірки. Для запобігання маніпуляціям і звинуваченням у непрофесіоналізмі факт-чекінг є одним із найважливіших етапів і в розслідуваннях, і в журналістиці в цілому.

Уміння обробляти інформацію залежно від досвіду проведення ЖР

«Часто журналісти не вміють працювати з електронними базами даних, не лише реєстрами. Недавно працювали з базою маломірних суден, виявилось, що мало хто уявляє, як її проаналізувати, побачити тенденції щодо особливостей тих чи інших суден, згрупувати за різними ознаками й зробити висновки. Коли обробляють інформацію, мають проблеми з факт-чекінгом, аналізом баз даних. Однак варто зазначити прогрес у використанні реєстрів та інформаційних запитів».

Катерина Іванова

«Думаю, журналісти ще не зовсім вміють обробляти інформацію, яку збирають. Часто бачимо, як в розслідуванні на читача або глядача вивалюється купа тексту, який заплутує... Буває інформація не згрупована й не оброблена журналістами – тож важко робити висновки щодо доказової бази. Також існує проблема з використанням документів. Особливо в регіональних журналістів, які мають мало часу, невеликі команди й інтенсивний графік, користуються інформацією, що почули від знайомих/свідків і не перевіряють її; іноді довіряють людям більше, ніж документам».

Олександра Губицька

«Також до проблем регіональної розслідувальної журналістики можна віднести те, що місцеві журналісти більше вірять словам, аніж документам: якщо депутат сказав щось, то так воно й має бути. Проблема з верифікацією даних, перевіркою джерел. Іноді це призводить до розповсюдження поверхневих розслідувань, що робляться за 5 годин сидіння за компом».

Олекса Шалайський

«При обробці отриманої інформації спостерігали легковажне ставлення до деталей, не вміють зосередити увагу й обрати найважливіше у великому обсязі даних. Учасники демонстрували бажання “вчепитися за один факт” і не дивилися ширше, не перевіряли інформацію. Іноді доводилося підказувати елементарні речі – наприклад, перевірити номер телефону фігуранта через бази даних. Причинами тому могли бути недостатня кількість часу, відсутність мотивації, навичок або досвіду. Вважаю, що можемо вплинути як на мотивацію, так і на розвиток навичок та умінь».

Кирило Єсін

Компетенції з обробки інформації з огляду на місце роботи (журналісти)

■ Видання НУО ■ Нац.ЗМІ ■ Пер.ЗМІ ■ Фрілансер

Подача інформації / упаковка

При виставленні балів у категорії подачі розслідувань у засобах масової інформації журналісти оцінили власні навички «упаковувати» матеріали для різних платформ – телевізійних програм, друкованих та онлайн-видань – як вищі за середні й несистемні (3,5). При цьому відсутні суттєві розбіжності між оцінками досвідчених розслідувальників і початківцями. Тобто, журналісти не повністю впевнені, що володіють універсальними знаннями про відмінності подання розслідувань у форматі відео, текстів або інтернет-публікацій. Ураховуючи відповіді на друге запитання цього блоку, можна передбачити, що оцінки є не такими високими саме через невпевнене володіння мультимедійним інструментарієм.

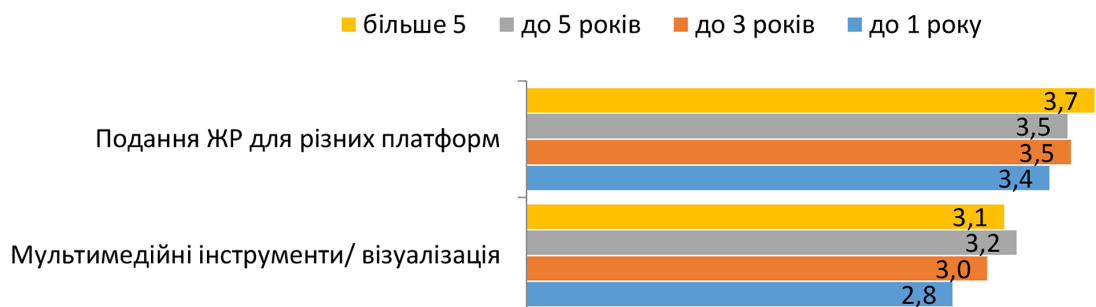
Знання з мультимедійного інструментарію та візуалізації розслідувань можуть бути визначені як посередні несистемні (3,1). Така оцінка може свідчити про наявність у журналістів часткової інформації, що отримана з різних джерел (тренінги, конференції, спілкування з колегами, самоосвіта), але її недостатньо для системного застосування на практиці. Цікаво, що журналісти з досвідом розслідувань до 5 років володіють кращими знаннями з візуалізації, ніж більш досвідчені колеги. Поясненням цьому може бути те, що молоді журналісти надають перевагу цифровій журналістиці й опановують цей інструментарій ще до свого приходу в розслідування, або активніше вивчають ці інструменти, ніж їхні старші колеги.

Експерти традиційно нижче оцінили навички українських розслідувачів з умілої публікації розслідувань. Українським розслідуванням часто бракує логіки, простоти та зрозумілості. Телевізійні та мультимедійні матеріали страждають від невміння систематизувати та викласти всі важливі факти у вигляді інфографіки. У більшості випадків подача не вважається настільки важливим елементом розслідувань: якщо журналіст «нарів» багато важливої інформації, то глядачі апріорі мають побачити її та зрозуміти в будь-якому форматі.

Дехто з тренерів зауважив, що сьогодні робота розслідувачів більше націлена на наведення достатньої доказової бази для правоохоронних органів – прокуратури та судів, і менше розрахована на читача/глядача.

Нехтування навичками зацікавити глядача, викласти складні схеми простою зрозумілою мовою, візуалізувати «нудні» документальні докази призводить до зниження інтересу аудиторії до журналістських розслідувань.

Обізнаність про прийоми подачі розслідувань з огляду на досвід з проведення розслідувань (журналісти)

«Українська журналістика переживає не найкращі часи. Багато ЗМІ, навіть якщо намагаються робити розслідування, не мають професійних редакторів – їхні матеріали страждають від непрофесійної обробки даних та подачі».

Олекса Шалайський

«Знаю, що мені самому ще вчитися і вчитися тому, як викладати складну інформацію, але тому, що спостерігаємо в українських ЗМІ, не можу поставити більше, ніж 3 бали. Хоча, як на мене, спрощення дещо деформує подачу і нівелює інформацію, яку нарили аналітики. Людина, що здатна докопатись до 1-центової помилки у фінансовій звітності великого підприємства, дуже болісно реагує на спрощену подачу інформації. Тому журналістам можна вибачити дещо складний стиль викладення».

Денис Бігус

«Не вистачає навичок із візуалізованої подачі інформації, скажімо, інфографіки, які б запобігли нагромадженню фактів, зробили матеріал цікавим, логічним та зрозумілим. Звісно, інфографіка – дороге задоволення, особливо для регіональних редакцій. Тому проблема не лише в навичках журналістів».

Катерина Іванова

«Потребує вдосконалення вміння роботи з текстами – як подати складну тему зрозумілою мовою, в чому суспільний резонанс. Журналісти не вміють привабити читача/глядача, пояснити, чому розслідувана тема зачіпає його інтереси. Тут також важливо говорити про методи: які існують інструменти для візуалізації, пакування величезних складних тем в інфографіку, карти. Обов'язково говорити про обмеження тих чи інших інструментів, й обмеження таких методів візуалізації, наводити БАГАТО прикладів... Це може бути відеоурок із поступовим поясненням того, як пакуються дані, доповнений описовою інструкцією. Журналісти мають полірувати вміння розслідувати й давати картинку, щоби розслідування були і корисними, і цікавими, живими, містили елементи мультимедійності. По телевізору розслідування дивиться менша кількість людей, на відміну від розважальних форматів. Тому важливо не забувати дублювати розслідування в мультимедійному форматі в Інтернеті».

Віталій Мороз

«За результатами тренінгів бачу, що журналісти добре викладають свої думки і якісно подають розслідування – мова зрозуміла, якщо не вистачає фактажу, проводять експертизи та набирають необхідні докази. Можливо, не вистачає інфографіки й ілюстрацій».

Оксана Трокоз

«Наші розслідувачі мають за аудиторію прокуратуру та слідчих. Їхнє основне завдання – «накопати» більше документів і доказів корупційних випадків. Саме тому наші розслідування перенасичені інформаційно, і їх складніше сприймати пересічному глядачу. Гадаю, українським розслідувачам потрібно шукати золоту середину між розслідуванням як історією та кримінальною справою».

Валентина Самар

«Під час тренінгів також виникали питання щодо подачі розслідувань – як зацікавити аудиторію, розробити стратегію просування. Адже автори хочуть, аби розслідування дивилось якомога більше людей. Це могло би виправдати витрати часу та коштів, підвищити популярність ЗМІ».

Сергій Томіленко

«Актуальною є інфографіка й візуалізація. Журналісти не мають знань про існування сервісів зі створення мультимедійних повідомлень, обробки відео, графічного представлення даних тощо. На фоні відсутності навичок сучасної журналістики підвищення якості текстів стає ще більш актуальним. У публікаціях журналісти не намагаються розповісти історію, яка була б зрозумілою або цікавою аудиторії... Їх цікавить викривання самого факту корупції... І це вже тенденція».

Кирило Єсін

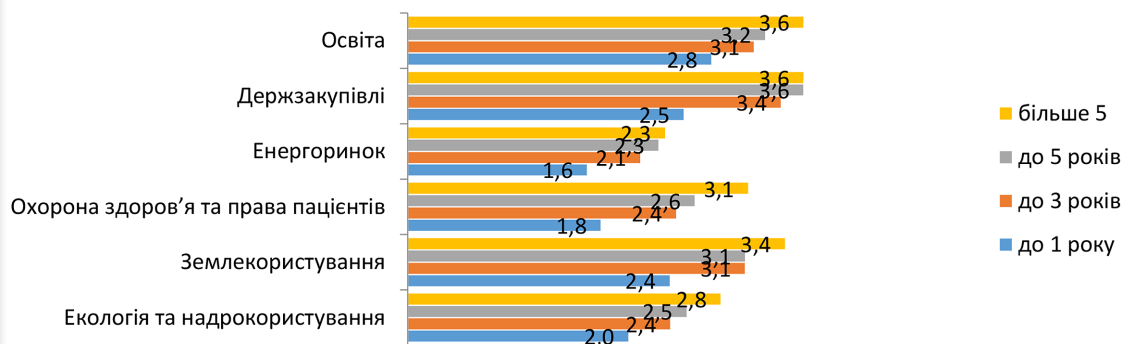
Спеціалізовані теми розслідувань

Журналісти низько оцінили свої знання у спеціалізованих темах, чим визнали дефіцит знань у таких сферах, як держзакупівлі, освіта, землекористування, охорона здоров'я, екологія та надрокористування, енергоринок.

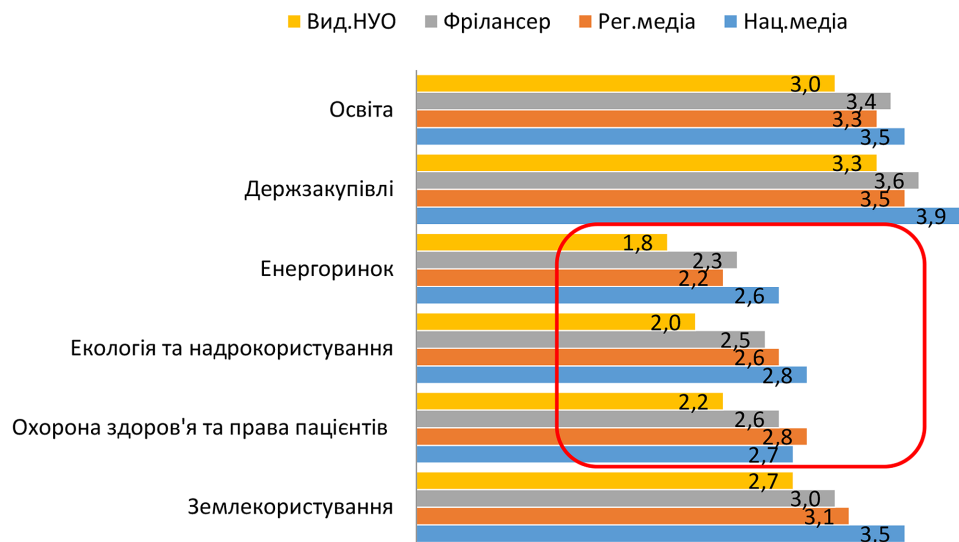
Найменше журналісти розуміються на ринку енергоефективності, екології та охороні здоров'я (2,29, 2,59 та 2,68 бала з можливих 5 відповідно), трохи краще у питаннях землекористування, освіти та державних закупівель (3,12, 3,28 та 3,59 відповідно). При цьому тенденція «чим менший досвід у проведенні розслідувань, тим гірші знання» зберігається.

Аналіз рівня обізнаності в спеціальних темах залежно від місця роботи журналістів показав тенденцію до зниження від національних ЗМІ до видань неурядового сектору: національні – найбільш обізнані, регіональні – посередньо, фрілансери та видання НУО – найменше (див. діаграму нижче). Обізнаність про земельні питання та держзакупівлі серед розслідувачів національних ЗМІ є суттєво вищою за інші категорії респондентів.

Володіння спеціальними темами для розслідувань з огляду на досвід (журналісти)

Обізнаність про спеціальні теми розслідувань (самооцінювання)

Спеціалізовані теми, що викликають найбільшу зацікавленість редакцій

На окреме необов'язкове запитання «Позначте, будь ласка, які спеціалізовані ЖР найбільше цікавлять Вас/редакцію» відповіли 66 із 68 респондентів, що підтверджує високий рівень зацікавленості в спеціальних темах. Найбільшим попитом серед редакцій користуються **публічні фінанси** (в тому числі тендери, формування й витрачання бюджетів), **політична корупція та земельні питання**. Найменшу зацікавленість викликають теми освіти, екології, економіки та охорони здоров'я (див. діаграму нижче).

До категорії «Інші» потрапили такі формулювання:

- Використання муніципальної нерухомості
- Військова та кримінальна тематика
- Корупційна діяльність органів місцевої влади
- Місцева корупція
- Міський та інші місцеві бюджети (надходження коштів і витрати)
- Оборудки на держпідприємствах, перерозподіл комунального майна, виділення земельних ділянок
- Політична корупція тих, хто називає себе антикорупціонерами.

Про недостатній рівень обізнаності в спеціалізованих темах також говорять опитані тренери:

«У наших журналістів часто немає спеціалізованих знань у тематиці розслідувань. Також регіональні редакції часто не мають журналістів, які б спеціалізувалися на певній тематиці – земельних питаннях, дозвільній системі, фінансових ринках. Це дуже звужує можливості регіональних журналістів».

Олександра Губицька

«Нажаль, групи на тренінгах виявляються неоднорідними (хоча існують фільтри при наборі) – хтось має 20 років досвіду, а хтось приїздить без базових навичок. Лише близько 20% обізнані про спеціалізовані теми, як то земельні питання, екологія, економіка тощо, в яких добре орієнтуються».

Валентина Самар

Обов'язкові теми для включення до навчального курсу (журналісти)

27 із 68 журналістів надали відповідь на відкрите запитання щодо обов'язкових тем, які мають бути включені до відеокурсу «На Вашу думку, які теми **ОБОВ'ЯЗКОВО** потрібно включити до навчального відеокурсу з розслідувальної журналістики (відкрите запитання)».

Респонденти не були обмежені в кількості тем, які можна було вказати. Наведені далі відсотки відображають частку тем серед загальної кількості, що були названі респондентами¹. Згруповані за основними напрямками відповіді журналістів можна відобразити наступним чином:

- 1 Чверть (25%) відповідей виявили потребу журналістів у додаткових знаннях із роботи з джерелами, що включає роботу з реєстрами, базами даних у відкритому доступі (в тому числі ProZorro), соціальними мережами, документами та людьми.
- 2 19% відповідей журналістів стосувались спеціалізованих тем для розслідувань – державні тендери, земельні питання, екологія, охорона здоров'я, енергоринок, видобуток газу і надрокористування, робота комунальних підприємств, правоохоронна система та суди.
- 3 Питання безпеки є актуальними в 19% відповідей. Це коло питань охоплює правові ризики й фізичну безпеку, в тому числі захист свідків, права вести зйомку, доступ до державної та комерційної таємниці тощо.
- 4 Обробка даних, факт-чекінг, аналіз фінансової документації було вказано в 19% відповідей респондентів.
- 5 14% відповідей стосувалися планування розслідування й пошуку тем, в тому числі тайм-менеджменту в розслідуваннях.
- 6 І всього в 5% відповідей було зазначено про методи подачі матеріалу для різних платформ, візуалізації.

Тематичні блоки, що рекомендовані журналістами для включення до відеокурсу з ЖР

¹27 журналістів назвали 43 теми, які б вони рекомендували включити до навчального відеокурсу. Нижче наводяться % від загальної кількості відповідей (не % респондентів).

Зокрема, формулювання бажаних тем звучали наступним чином:

- Ази законодавства
- Аналіз фінансової діяльності підприємств
- Безпека журналістів, права журналіста
- Вдалі приклади журналістських розслідувань
- Використання земельних ресурсів
- Державні тендери, фінансова звітність, робота з базами даних
- Джерела інформації
- Екологія, охорона здоров'я
- Енергоринок, видобуток газу і надрокористування, використання земельних ресурсів, робота комунальних підприємств, правоохоронна система і правосуддя
- Захист джерел
- Користування великими масивами даних
- Користування відкритими базами даних
- Користування українськими та закордонними реєстрами й базами даних; навички OSINT і факт-чекінгу; подача інформації в нормальному для людського сприйняття вигляді
- Нові методи розслідувань і досвід колег у розслідуваннях резонансних справ; захист джерел від можливих переслідувань і власний захист від юридичних наслідків; державна та корпоративна таємниці: механізми доступу і використання; як уникнути тиску під час проведення розслідування; особливості використання ілюстрацій
- Охорона здоров'я (благодійні фонди), економічні злочини (доведення підприємства до банкрутства)
- Пошук тем
- Робота з бігдата
- Робота з документами, інформацією з соцмереж
- Робота із базою ProZorro
- Спецкурси зі специфічних тем: економіка, фінанси, надра і т. д., майстер-класи візуалізації
- Спостереження, робота з новітньою технікою (дрони і т.д.)
- Структуризація викладу матеріалу, систематизація зібраної інформації, тайм-менеджмент для розслідувачів
- Теми екології та освіти
- Тендери, робота з базами даних
- Факт-чекінг, вивчення документів, джерела інформації, практичні приклади (розслідування із кроками його проведення журналістом)
- Факт-чекінг, робота з базами даних та реєстрами, правові аспекти роботи журналістів-розслідувачів
- Юридичний супровід журналістів під час проведення ЖР

Обов'язкові теми для включення до посібника (тренери)

Думки тренерів про пріоритетні обов'язкові теми, яким варто навчати більшість українських розслідувачів, співпадають із журналістськими, але містять глибший аналіз (див. таблицю на 26 сторінці). При наданні рекомендацій тренери послуговувалися власним досвідом із проведення розслідувань, а також аналізом якості **більшості** розслідувальних матеріалів, що виходять у регіональних та національних медіа. Здебільшого тренери обумовлювали, що не мають на увазі лідерів розслідувальної журналістики й досвідчених журналістів, які всім відомі й займаються розслідуваннями більше 5 років.

Усі тренери одностайні в своїх рекомендаціях включити теми з **роботи з джерелами**. Знання про різновид доступних електронних реєстрів і баз даних, вміння шукати в них інформацію були згадані кожним із респондентів. Також важливим тренери вважають додати блоки з вміння польового збору даних – інтерв'ю та спілкування зі свідками (3 з 12), отримання документів і вміння ці документи читати (2 з 12).

Всім із 12 тренерів (67%) пропонують включити питання з **планування журналістських розслідувань**, що включає всі етапи: вибір тем, планування етапів розслідування, складання списку необхідних джерел, побудову сюжету, складання графіку робіт (тайм-менеджмент), розподіл роботи в редакції та журналістські стандарти.

Сім із 12 респондентів (58%) зробили наголос на необхідності наведення **практичних прикладів вдалих розслідувань і покроковій демонстрації** практичного застосування тих чи інших порад.

Половина тренерів вважає за потрібне включити блок із фізичної безпеки журналістів, а також юридичні основи роботи з метою мінімізувати ризики неправомірних дій журналістів, нападів на них та побиття, а також підвищення обізнаності щодо власних прав при доступі до інформації.

Також половина експертів-тренерів рекомендує включити блок із обробки інформації – вміння опрацьовувати великі обсяги інформації (big data) та перевірку інформації (fact checking).

Четверо тренерів (33%) наполягали на включенні спеціалізованих тем – як, наприклад, тендери та публічні фінанси, екологія, економіка, будівництво, земельні відносини та звітність публічних акціонерних компаній.

Тренери робили наголос на необхідності наведення прикладів вдалих розслідувань та покроковій демонстрації практичного застосування тих чи інших порад.

«Можу рекомендувати включити в посібник інформацію, яка б надала вже досвідченим журналістам поглиблене розуміння та компетенції в розслідуванні саме спеціальних тем, що сьогодні в пріоритеті – земельні питання, будівництво, держзакупівлі, ProZorro тощо».

Дмитро Гнап

«До обов'язкових тем, які варто включити до відеокурсу– обробка великих обсягів даних: яку використовувати логіку й підходи, що і як шукати, програми, які пришвидшують обробку даних. Нажаль, багато журналістів не вміють використовувати навіть MS Excel, тому при аналізі фінансової звітності вони не можуть відшукати важливу інформацію – баланси, підозрілі проводки тощо».

Олександра Губицька

«Під час тренінгів різного рівня найбільшу зацікавленість викликає журналістика даних й аналіз фінансової звітності підприємств. Важливим блоком для навчання початківців є блок роботи з відкритими джерелами – інформаційні запити, реєстри та машиночитані документи, які можна завантажити з баз даних у якості доказів. Журналісти погано орієнтуються, де і яку інформацію можна знайти, що є у відкритому доступі, які існують реєстри та бази даних... Також варто нагадати про спостереження як джерело інформації. Потрібно ще раз показати всім, як і для яких задач краще використовувати спостереження, які існують приховані та відкриті способи спостереження, і як ними ефективно скористатися при проведенні розслідування».

Олег Хоменок

«Із мого досвіду, на тренінгах журналісти найбільше реагують на практичні приклади. Їм цікаво слухати про розписані по кроках чужі розслідування: хто що робив, із чим стикався, як знаходив вихід, що вдалось і що ні. Найкраще спрацьовують кейси двох типів: 1) покрокова демонстрація – як зайти в реєстр, як зробити запит, як знайти інформацію, як її проаналізувати, як подати; 2) спільні розслідування для малих груп – даєш їм гіпотезу, разом обговорюєш стратегію розслідування, всі можливі джерела, і як подати інформацію».

Олекса Шалайський

«Бракує кейсів із прикладами успішних розслідувань. Тут було би корисним детально показати «журналістську кухню» – як шукали тему, будували схему розслідування, розподіляли навантаження, скільки людей працювало та всі послідовні кроки».

Сергій Томіленко

«Під час виконання практичних завдань аудиторія включається в навчання максимально, ставить багато запитань, що максимально сприяє отриманню навичок. Найкраще спрацьовує метод «демонстрація+повторення+повторення».

Олег Хоменок

«Під час наших тренінгів найбільше зацікавлення викликали практичні приклади з досвіду проведення розслідувань. Також тренінг міг зупинитися, коли мова заходила про безпеку журналіста, зокрема – агресивну поведінку героїв публікацій під час інтерв'ю, вибір журналіста між пошуком героя будь-якою ціною або спокійною роботою в кімнаті. Цікавили поради – як поводитись журналісту під час зйомок або інтерв'ю з впливовими корупціонерами, небезпечними особами, на об'єктах тощо».

Оксана Трокоз

ЗВЕДЕНА ТАБЛИЦЯ: Обов'язкові теми

1	2	3	4	5	6
ГУБИЦЬКА	ТРОКОЗ	МОРОЗ	ІВАНОВА	БІГУС	САМАР
планування, вибір тем	планування - жанр, стандарти, вибір тем, розподіл роботи в редакції	планування - пошук тем, побудова сюжету	планування - вибір тем, план розслідування, стандарти	планування - пошук тем	
безпека - цифрова	безпека - фізична, правова	безпека - правова, фізична, цифрова	безпека - правова, фізична, цифрова		
джерела - документи, реєстри, БД, фінансова звітність	джерела - відкриті БД, люди	джерела - польова робота, люди; реєстри, в т.ч. іноземні	джерела - БД, реєстри	джерела - реєстри, БД, кадастрові карти, ПАТ	джерела - ProZorro
обробка - аналіз БД, факт-чекінг		обробка даних (великі масиви)	обробка - аналіз БД, факт-чекінг	обробка - факт-чекінг	
подача	подача - інфографіка	подача - зрозуміло, візуалізація, теле- й мультимедіа	подача - візуалізація, зрозуміло, логічно, зацікавити	подача - теле- й мультимедіа	подача - простіше, зрозуміло
	практичні приклади	практичні приклади		практичні приклади	
спецтеми - земля, ПАТ			спец теми	спецтеми - земля, тендери	спецтеми - земля, економіка, екологія, будівництво, тендери
		пост-публік. активність		пост-публік. активність	пост-публік. активність

для висвітлення у посібнику (тренери)

7	8	9	10	11	12
КОРОЛЬ	ШАЛАЙСЬКИЙ	ТОМІЛЕНКО	ГНАП	ЄСІН	ХОМЕНOK
	планування - пошук тем, побудова сюжету	планування - пошук тем, побудова сюжету	планування - пошук тем, побудова сюжету	планування - пошук тем, побудова сюжету	планування - пошук тем, побудова сюжету
	безпека - правова, фізична, цифрова	безпека - правова, фізична, цифрова	безпека - правова, фізична, цифрова	безпека - правова, фізична, цифрова	безпека - правова, фізична, цифрова
джерела - реєстри, БД	джерела - польова робота, люди; реєстри, в т.ч. іноземні	джерела - польова робота, люди; реєстри, в т.ч. іноземні	джерела - польова робота, люди; реєстри, в т.ч. іноземні	джерела - польова робота, люди; реєстри, в т.ч. іноземні	джерела - польова робота, люди; реєстри, в т.ч. іноземні
	обробка даних (великі масиви)	обробка даних (великі масиви)	обробка даних (великі масиви)	обробка даних (великі масиви)	обробка даних (великі масиви)
	подача - зрозуміло, візуалізація, теле- й мультимедіа	подача - зрозуміло, візуалізація, теле- й мультимедіа	подача - зрозуміло, візуалізація, теле- й мультимедіа	подача - зрозуміло, візуалізація, теле- й мультимедіа	подача - зрозуміло, візуалізація, теле- й мультимедіа
	практичні приклади	практичні приклади	практичні приклади	практичні приклади	практичні приклади
	пост-публік. активність	пост-публік. активність	пост-публік. активність	пост-публік. активність	пост-публік. активність

УЗАГАЛЬНЕННЯ

Із огляду на великий спектр питань, що викликали зацікавленість у журналістів та були рекомендовані тренерами, дослідники виокремили найбільш актуальні теми, висвітлення яких у навчальному посібнику може бути корисним як практикуючим журналістам, що займаються самоосвітою, так і тренерам та викладачам журналістики, які могли би використовувати відеоуроки під час тренінгів.

Рекомендовані теми:

1. Планування журналістських розслідувань – вибір тем, побудова сюжету, складання графіку, розподіл обов'язків у команді
2. Журналістські стандарти та етика
3. Юридичний блок – безпека журналіста: базові знання з фізичної безпеки, цифрової безпеки, юридичної безпеки
4. Перелік усіх відкритих реєстрів, які можуть стати у нагоді розслідувачам. Перелік має бути доповнений стислим поясненням: яку інформацію містять і в яких випадках можуть бути корисні
5. Навички пошуку інформації в найбільш популярних реєстрах – нерухомості, земельний, судових рішень, державних закупівель, Prozorro
6. Перевірка інформації (факт-чекінг)
7. Обробка та аналіз великих обсягів даних
8. Мультимедійні інструменти при поданні розслідувань для різних платформ. Побудова сюжету, розповідання історії
9. Особливості розслідування спеціалізованих тем – публічні фінанси (у тому числі тендери, формування й витрачання бюджетів), політична корупція, земельні питання, правоохоронна система та правосуддя – з точки зору функціонування державних систем та потенційних корупційних складових. Приділити увагу специфіці висвітлення цих тем на регіональному рівні.

Рекомендовані способи подачі:

1. Велика кількість прикладів успішних розслідувань
2. Покрокова демонстрація або алгоритми
3. Теми, що потребують значного обсягу знань й не можуть бути подані стисло, можуть подаватися у форматі «золоті правила ЖР» (наприклад, що можна і чого неможна робити журналісту) та мають супроводжуватися посиланнями на джерела для самостійного вивчення. ■

ДОДАТКИ

- 1 Анкета для опитування журналістів (окремий файл PDF).
- 2 Запитання для глибинних інтерв'ю з тренерами.
- 3 Рівень володіння знаннями та навичками з проведення журналістських розслідувань (опитування журналістів).
- 4 Оцінки експертів щодо рівня знань журналістів, за тематичними блоками.
- 5 Результати опитування журналістів у форматі MS Excel (окремий файл).

Додаток 1.

Анкета для опитування журналістів

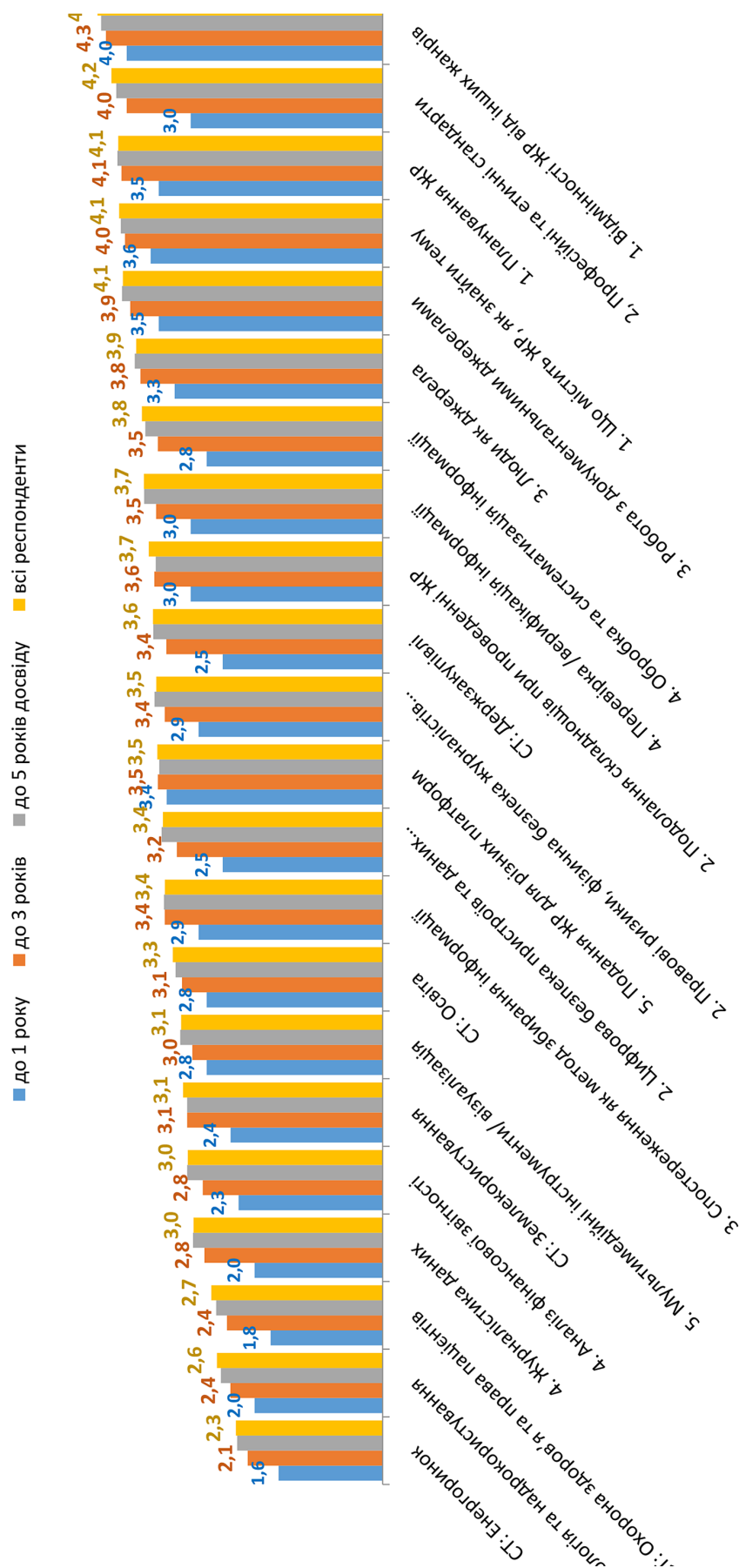
Будь ласка, дивіться окремий файл PDF «Додаток 1. Анкета для журналістів»

Додаток 2.

Питання для обговорення з тренерами під час глибинних інтерв'ю

- Чи достатньо в Україні журналістських розслідувань? У національних медіа? У регіональних медіа?
- Як ви оцінюєте розвиток розслідувальної журналістики в українських медіа? Які особливості? Які успіхи? Регіональні ЗМІ? Національні ЗМІ?
- Які проблеми розслідувальної журналістики в Україні? Чого бракує?
- Чи знайомі ви з досвідом журналістських розслідувань в Європі? США? Якщо порівнювати, яких знань та навичок не вистачає українським розслідувачам? Можливо, українські розслідування в чомусь кращі?
- Які тренінги з ЖР ви проводили за останні три роки? Які теми розглядали?
- Які питання/теми викликали найбільший інтерес у аудиторії? Чому (думка експерта)?
- Оцініть за 5-бальною шкалою рівень знань більшості українських розслідувачів за наступними темами:
 - Визначення ЖР, планування ЖР
 - Запобігання ризикам
 - Збирання інформації, робота з джерелами
 - Обробка інформації
 - Подача інформації
- За вашим досвідом тренера, яких знань бракує журналістам у наведених темах? У цьому запитанні може бути запропонований список тем із анкети для журналістів, але вже після відповіді на відкрите запитання.

Додаток 3.

Рівень володіння знаннями та навичками ЖР
(порівняння за досвідом проведення ЖР, самооцінювання)

Умовні позначки:

СТ - спеціальна тема;

1.- 1й блок питань «Планування ЖР»;

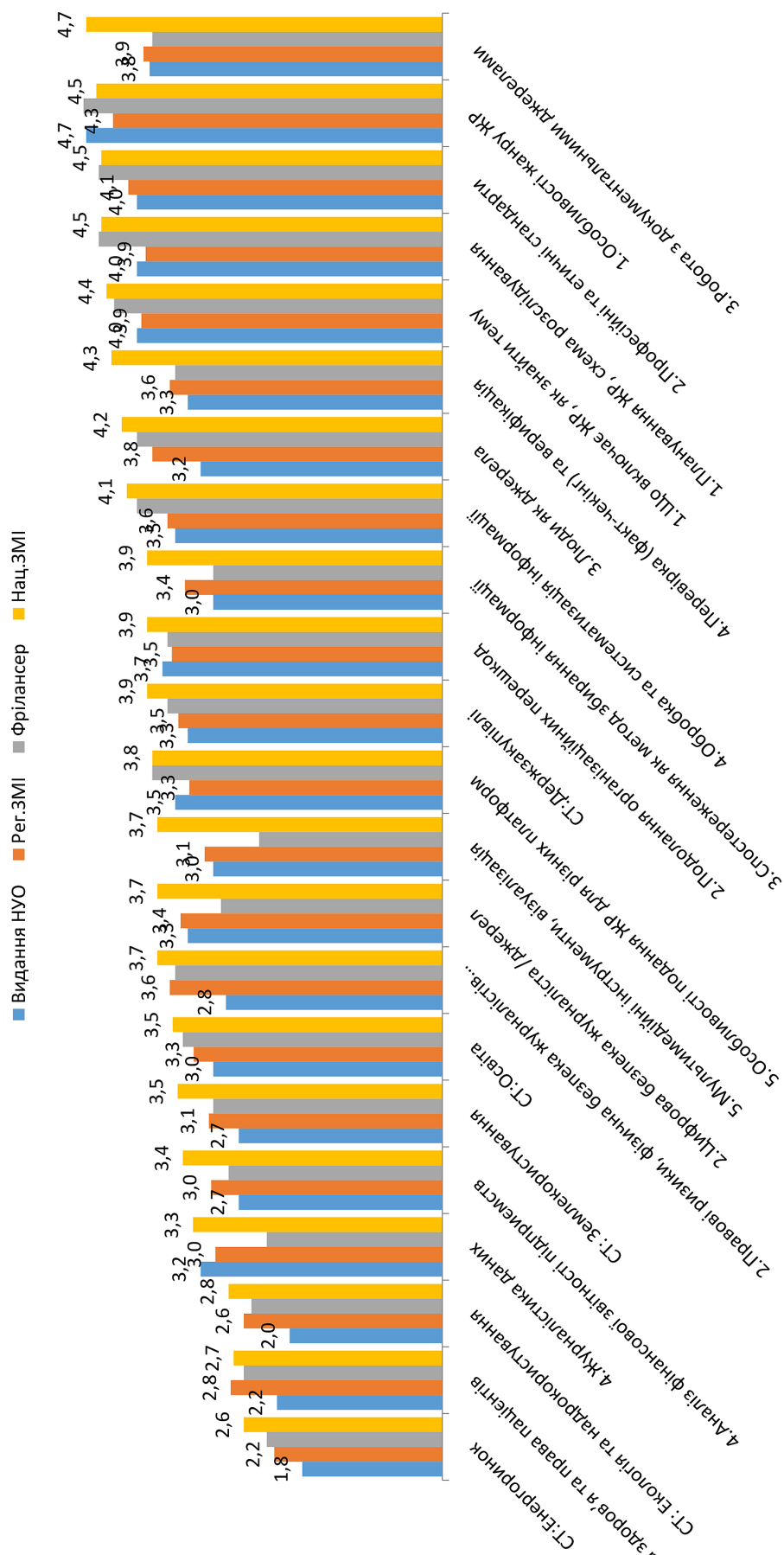
2. - 2й блок питань «Безпека»;

3. - 3й блок «Робота з джерелами»;

4. - 4й блок «Обробка інформації»;

5. - 5й блок «Подання ЖР».

Рівень володіння знаннями та навичками ЖР (порівняння за місцем роботи журналістів, самооцінювання)

Додаток 4.

Оцінки експертів щодо рівня знань журналістів, за тематичними блоками

Більшість експертів при виставленні балів враховували рівень знань учасників своїх тренінгів та якість розслідувань, які вони спостерігають. При інтерв'ю тренерів просили надати оцінки «переважній більшості» розслідувань, які вони спостерігають. Тренери скоріше оцінювали рівень знань регіональних журналістів й утримувалися від оцінки «лідерів жанру». Тренери, що проживають у регіонах виявилися більш лояльними до своїх колег – регіональних журналістів. Це пояснює значні розбіжності в оцінках.

	Денис Бігус	Віталій Мороз	Олекса Шалайський	Катерина Іванова	Кирило Єсін
1. Визначення ЖР, планування ЖР	2	3	4	2	3
2. Запобігання ризиків	2,5	3	2,5	3	3
3. Збирання інформації, робота з джерелами	1	2	3	4	4
4. Обробка зібраної інформації	1	3	3	3,5	3
5. Подача матеріалів	3	2	2	3,5	3
	9,5	13,0	14,5	16,0	16,0
% від «ідеального рівня знань» (25 балів)	38%	52%	58%	64%	64%

Сергій Томіленко	Дмитро Гнап	Олег Хоменок	Олексан- дра Губицька	Вален- тина Самар	Оксана Трокоз	Дмитро Король	Середній бал по темі
3,5	4	4	4	3	3	3	3,2
3	4	4,5	3	4	3	3	3,2
3,5	4	3,5	4	3,5	4,5	5	3,5
3	3	2,75	3	3,5	4	4	3,1
3,5	2,5	3	4	4	4	4	3,2
16,5	17,5	17,8	18,0	18,0	18,5	19,0	
66%	70%	71%	72%	72%	74%	76%	

ГО «Детектор медіа» ■ Київ ■ 2016 ■

